

Maksym Yaremenko

KYIV-MOHYLA ACADEMYS STUDENTS: THE SIZABLE LUMINARIES AND “RED STARS”

Duration of the studying and progress in the studies of the persons of clergy origin are analysed in the article. Investigation is based on the information from student's registers of the late of 1730's – early 1750's.

Олена Дзюба

«ЧЕСТЬ І БЕЗЧЕСТЯ СТУДЕНТСЬКЕ» У СПРИЙНЯТТІ СТУДЕНТІВ ТА ПРОФЕСОРІВ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КОНФЛІКТІВ 1730–1760-х рр.)

У статті проаналізовані документи з історії Києво-Могилянської академії середини XVIII ст., які розкривають формування і зміст поняття «честі і безчестя», трактування його студентами та професорами.

Сучасні дослідники розглядають поняття честі людини як явище багатомірне, що поєднує в собі категорію морально-етичну з соціокультурними постулатами, характерними для певної епохи, оскільки «кожна соціальна система, а в свою чергу і група, стан намагаються творити свій кодекс чесної поведінки»¹. У студентському середовищі Києво-Могилянської академії формувалися свої поняття «честі та безчестя», які, багато в чому не збігаючись із поглядами професорів, ґрунтувалися на розумінні честі як особистої гідності, усвідомленні престижу своєї групи, претензій на повагу з боку представників інших соціумів, а також певності особливих прав, якими користувалося студентство. Сказане, як ми далі побачимо, дозволяє припустити існування такого феномену, як поняття корпоративної студентської честі, свідченням чого є низка епізодів з повсякденного життя Києво-Могилянської академії середини XVIII ст., що будуть проаналізовані в цій статті.

Подібно до європейських вищих навчальних закладів, Академія мала автономію, свідченням чого є право власного присуду та покарання

¹ Дяченко К. А. Честь у життєвому світі людини: філософсько-антропологічний аналіз. Автореф. дис... канд. філософ. наук. – Харків, 2004. – С. 8. Див. також: Довга Л. Уявлення про «честь» у трактаті Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку» // Соціум. Альманах соціальної історії. Вип. 5. – К., 2005. – С. 249–259.

студентів. Суд над студентами та покарання здійснювали лише префект, ректор чи рада професорів, а також митрополит. І тільки у випадку, коли й митрополит не карав винних, як це зазначено в грамоті Петра I від 1701 р., що була реакцією на тяжбу між магістратом та Академією 1700 р., київський воєвода повинен знайти винних «и о вынах их указы чинить по изложению и новоуказанных статтях». Як щойно зазначалося, поняття «честі студентської» самі студенти та академічне начальство тлумачили по-різному. Студенти вимагали поваги як до особистості, так і до свого статусу, який у майбутньому, після завершення навчання, міг забезпечити досить високий статус у суспільстві. Така вимога адресувалася як академічному начальству, так і представникам інших соціумів, зокрема міщанам та російській владі. Поряд з цим, важливим елементом корпоративної студентської честі було функціонування згаданої судової окремішності, що не мали порушувати ні зверхники Академії, ні Київський магістрат, з яким неодноразово виникали сутички, ні російський військовий гарнізон. Натомість з погляду професорів та наставників Академії, студентська честь полягала в першу чергу в дотриманні християнських моральних норм, зразкової поведінки, добросовісного життя, успіхів у навчанні, поваги до батьків, старших і вчителів. Разом з тим, академічне начальство відстоювало перед магістратом та російською владою право власного присуду над студентами та покарання за ті чи інші провини й неодноразово наголошувало, що Академія володіє цим правом подібно до інших іноземних академій на підставі грамот польських королів та російських царів.

Щодо самого суду, то його чинив, як правило, префект. Він опитував звинуваченого й свідків та ухвалював рішення про покарання, яке зводилося до публічного оголошення провини перед тим, як пролунає шкільний дзвоник, а також до покарання різками чи батогами — або привселюдного або в келії префекта чи архімандрита. Практикувалися й інші, менш жорсткі, види покарання — биття поклонів стоячи на колінах та ін. Варто нагадати, що фізичне покарання дітей було традиційною нормою етнопедагогіки та християнської моралі. Ще в статуті Львівської братської школи зазначалося, що вчитель має право «за непослушенство карати не тирански, но учительски, не више, но по силѣ, не розпустне, но покойне и смиренне», а далі цитувалися християнські сентенції, найпопулярніша з яких: «щадящий жезла ненавидить сини своего»². Тож коли йшлося про покарання учнів нижчих класів, то, очевидно, це не викликало з їхнього боку обурення й спротиву. Натомість коли привселюдно карали вже досить дорослих людей, наприклад, студентів риторики чи філософії, це сприймалося не лише як образа гідності, а й як «нанесення безчестя» людині, яка належить до студентської корпорації. Те, що покарання, до того ж

² Пам'ятки братських шкіл на Україні. Кінець XVI — початок XVII ст. Тексти і дослідження. — К., 1988. — С. 39.

привселюдне, є образою гідності й навряд чи дасть бажані результати, до певної міри, розуміло й саме академічне начальство. Показовою під цим кутом зору є особлива думка членів Київської консисторії, коли ті розглядали донесення ректора академії Давида Нащинського (1760 р.) про примусове вивчення дітьми священиків (студентами риторики, філософії та богослов'я) грецької та гебрейської мов: у випадку відмови ректор пропонував після умовлянь «тѣлесно, для страху прочимъ ихъ товарищамъ наказувать»³. Проте члени консисторії відзначили: «что же касается до тѣлеснаго учениковъ риторики, философіи и богословіи наказанія..., то яко показаннихъ школьъ ученикамъ тѣлесное наказаніе за неприличное быть вмѣняется»⁴. Вони наголошували, що такий примус може викликати спротив серед студентів і ті покинуть Академію, та рекомендували заохочувати як дітей священиків, так і різночинців лише шляхом пояснення користі, яку дасть знання згаданих мов, коли постане питання про отримання парафії. Цю думку підтримав і митрополит Арсеній Могилянський, зазначивши, що «вмѣсто наказанія тѣлеснаго, или другимъ образомъ, кромѣ наказанія тѣлеснаго, принуждать благонадежнѣ»⁵.

Київські студенти, як, утім, і університетська молодь європейських міст, приносили чималий прибуток городянам. З іншого боку, вони були непідсудні міській владі й завдавали їй чимало клопоту. Скупчення в Києві юнацтва, в певні роки до тисячі й більше осіб, відірваного від сім'ї й підвладного лише вчителям, призводило до різноманітних конфліктів між студентами й міщанами. Адже на молодь чатувало багато спокус, особливо коли юнаки мешкали по квартирах, були забезпечені матеріально та почували себе вільніше, ніж студенти-бурсаки. Ватаги «академіків», як показують документи, блукали по Подолу, збиралися на квартирах один в одного, не раз зухвало поводили себе з господарями та перехожими на вулицях, крали дрова та харчові припаси, зчиняли бійки. Міщани, своєю чергою, скаржилися магістратові та російській владі, а ті часто, не надто вникаючи у суть справи, брали порушників під арешт і піддавали тілесному покаранню. Це розцінювалося студентами як «нанесення безчестя» та порушення їхніх прав, за якими присуд належав лише академічному начальству. Академія, як правило, захищала студентів, але часом префекти нашвидку ухвалювали рішення про покарання. Вважаючи такі дії неправомірними, студенти могли об'єднуватися для захисту своєї корпоративної честі й шукати підтримки у митрополита.

Покарання студента академічним начальством, а також неправомірне взяття під арешт представниками російської влади деколи розцінювалося як збезчещення не лише конкретної особи, а й усього роду. Такий випадок, зокрема, фіксується у запутаній справі студен-

³ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / Под ред. Н. И. Петрова. — К., 1905 [далі — АДКА]. — Отд. II, т. 2. — С. 357.

⁴ Там само. — С. 358.

⁵ Там само.

та філософії Василя Зарудного, сина лубенського полкового осавула: міщанин Семен Юрченко, господар квартири, де мешкав студент, скаржився, що той нахвалявся його вбити нібито за прохання звільнити квартиру, ба навіть тримав у себе в кімнаті оголену шаблю й загострені кілки. І хоча Зарудний твердив, що квартиру знято на рік і він буде жити там до вакацій, але справжня причина, очевидно, ховалася в челядниці Тетяні, яка носила їжу студентам і надовго в них затримувалася, за що господар її лаяв та бив. Коли про це стало відомо префекту, той послав бурсаків, аби вони попередили Василя й переночували на його квартирі. Василь же, як доповідав префект митрополитові Тимофію Щербацькому (28 січня 1752 р.), не пустив їх і погрожував убити. Тоді префект звернувся до стольника з Київського гарнізону з проханням прислати солдат «и у себ[...]» под карауломъ до утра содержать, что господинъ столникъ и учинилъ»⁶.

Зарудний, зі свого боку, теж написав скаргу на ім'я митрополита, в якій оповідав про несправедливе, як він вважає, покарання від учителя філософії Георгія (Щербацького), що мало місце в листопаді 1751 року. Те, що вчитель наказав його бити «и как крайного злодѣя обругал словесно» та назвав «свинею», розцінювалося «запальчивим Василем» (так характеризує юнака його брат Іван, також студент Академії), як «знатной убитокъ чести всего дому нашего» та можливий привід покинути Академію, «от чего в надеждѣ радителя нашего и в содержаніи имущества на ученіе наше немалой урон последоваль, и большой можетъ за отстояніе чести последувать»⁷. Далі Зарудний писав:

...хотя бо господа учитель и имѣютъ власть от Бога и Ея Імператорскаго Величества и Вашего ясне в Богу преосвященства наказоватъ учениковъ своих, однакъ не какъ господа подданихъ и купленнихъ рабовъ своих, но какъ отци синовъ...⁸.

Вчитель, ієромонах Георгій Щербацький, відповів на скаргу Зарудного по пунктах і не без іронії, певний своєї правоти, що велів дати йому до 20 ударів батою лише за те, що той ганявся за собакою й кричав «какъ філософовъ неприличествуеть», а свинею назвав його лише тоді, коли той «у мене въ келліи отвѣтствовалъ зъ шумомъ и зъ неучтивостю».

У скарзі Зарудного митрополитові заторкнуто й справу арешту: студент розцінював це як порушення його прав, оскільки владу над ним — як козаком — має тільки «ясневелможний», тобто гетьман (на той час Кирило Розумовський), а тимчасом це зробили «москалі» разом із надісланими префектом студентами з бурси, причому вночі: «сонного въ едином кунтушѣ подхвотивши, цѣлую ночь терзая и въ

⁶ Києво-Могилянська академія, кін. XVII — поч. XIX ст.: Повсякденна історія: Збірник документів. — К., 2005. — С. 118.

⁷ Там само. — С. 121.

⁸ Там само.

шію и въ инніе мѣста попихая, по улицамъ водили»⁹. Вважаючи такі дії неправомірними, студент апелював до чинних норм «прав малоросійських», зокрема, щодо процедури попереднього затримання того, хто доносить про кривду, до читання показань перед тим, як вони будуть підписані, та до обрання міри попередження. Зарудний з гідністю зазначав, що він «малороссіянинець, домъ и отца имѣю, избѣгать не сталъ бы, не чувствую бо за собою и не чувствовалъ никакого кримѣналу»¹⁰. Наявність же в себе зброї пояснював тим, що він козак і має право носити шаблю. Насамкінець студент просив залишити його в Академії й не чинити «мнѣ боліе напраснихъ обидъ и затрудненій родителю и всей фамилии нашей безчестія»¹¹.

Рада вчителів у своєму рішенні зазначала, що Василь Зарудний надісланий батьком для навчання в Академії і перебуває не в своїй волі, а в батьківській та учительській, а оскільки своєю поведінкою він зневажив честь як батькову, так і вчителеву, його належить покарати привселюдно різками, щоб іншим не кортіло зводити наклеп на вчителів та писати скарги митрополиту. Митрополит же призначив більш суворе покарання: «положит пред чудотворною іконою въ церквѣ поклоновъ пятсотъ, а за похвалки заколот хазяина и за протчое»¹² — виключити з Академії, а причину виключення описати й для загального ознайомлення вивісити у відповідному місці. Товаришеві Зарудного, згаданому у цій справі студенту філософії Федору Туманському, який допомагав Зарудному роздобути шаблю, належало дати в келії отця префекта 40 ударів батогом. При цьому нагадувалося, що фізичне та словесне покарання:

...по всемъ школамъ обыкновеніе повседневное есть, и родители, посылающіе дѣтей своихъ въ Академію, не толко таковое наказаніе дѣтей своихъ себѣ въ безчестіе не вмѣняють, но и нарочно для того посылають, дабы наказаніемъ и репримандами ихъ отвращать отъ своесволства¹³.

Скарга Василя Зарудного до київського митрополита Тимофія Щербаського відбиває досить високий рівень правової свідомості якщо не самого студента, то «чолобитника», котрий, можливо, писав цю скаргу. Такими чолобитниками, себто професійними писарями, виступали й студенти, хоча митрополит видав указ про заборону їм писати «челобитные и доношения». Наприклад, студент філософії Орловський був покараний батогами за написання від імені черниць Києво-Вознесенського монастиря «хитровимишленними и затѣйно-посягателными буесловіями челобитной» (1750 р.)¹⁴, хоча той твердив, що лише переписав скаргу на прохання священника монастиря.

⁹ Києво-Могилянська академія, кін. XVII — поч. XIX ст.: Повсякденна історія: Збірник документів. — К., 2005. — С. 131.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само. — С. 135.

¹³ Там само. — С. 134.

¹⁴ Там само. — С. 97.

Утім, як правило, академічне начальство та консисторія захищали студентів, коли мова йшла про «нанесення їм безчестя». За приклад може послужити скарга студента філософії Федора Ольшанського архімандритові Києво-Братського монастиря Сильвестру Ляскоронському та київському митрополиту Тимофію Щербацькому. Ольшанський у січні 1749 р. гостював у володінні Києво-Братського монастиря Карпилівці, у «мужика Григорія Мороза», з сином якого «трактовал в Киевской академии под Сломѣнским школу философію». Разом з дяконом Києво-Софіївського монастиря він прийшов до городничого нібито для того, як стверджував його слуга, аби вигнати городничого, заявляючи, що та маєтність є студентською, а не монастирською. Ольшанський заперечив це звинувачення як наклеп, але городничий наступного дня наказав посеред вулиці дати йому 15 ударів батогом. Слуги городничого роздягли студента¹⁵, забрали одяг, гроші, вбрали у просту свитку та змусили працювати в льодовні, а далі ще й побили 20-ма ударами батога. За таке безчестя Ольшанський вимагав відшкодування у розмірі 50 руб. і відмовився взяти назад свій одяг та гроші. Хоча сторони й не могли дати належних свідчень, але завдяки втручання митрополита, який наказав розслідувати справу, було запропоновану мирову – городничий мав сплатити студентові 38 руб. сатисфакції¹⁶.

Є й інші приклади того, що за «нанесення безчестя» студенту та його побиття академічне начальство й консисторія підтримували вимогу моральної компенсації і відшкодування матеріальних збитків. Так, учень класу риторики Павло Навроцький у 1751 р. подав скаргу до духовної консисторії про побиття його іншим учнем риторики, Іваном Ярмолинським, киево-подольським протопопеном Іваном Лубенським та служителем маркітанта Ярмоли Савелієва Василем. Навроцький писав, що, зазнавши тяжких поранень під час бійки, витратив за лікування 10 руб., а понівечений одяг оцінив у 4 руб., тому вимагав стягнути з нападників 14 руб. Івана Ярмолинського було наказано привселюдно покарати різками, «якоже до иной сатисфакції с него за убожество его нельзя било учинить»¹⁷, і виключити з Академії. Батька протопопенка, який обіцяв вибити його при свідках, змусили виплатити третю частину вказаної суми, а маркітантового слугу Василя належало «по командѣ искать». При цьому консисторія покликала як на «високомонарші укази», так і на «малоросійські права», зокрема «з книги Статуту, розділ 11, артикул 27»¹⁸, де сказано:

¹⁵ Одягнений студент був у «льберію суконную блакитную притертую, кафтанъ китаевій зеленій притертій, юпку вибойчаную, поясъ шерстяній пестрій, убранніе сукенное зеленое, кошулю полотняную, чоботи козловіе, шапку баранячу чорную».

¹⁶ АДКА. – Отд. II, т. 1, ч. 1. – С. 390.

¹⁷ Там само. – Отд. II, т. 2. – С. 13.

¹⁸ Див.: Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі. – Мінск, 1989. – С. 432.

Хто бы кого умислне на зелживость стану шляхетского кіемъ, кистенемъ, булавою, албо пугами, дубцы и иншими якими приправами биль албо бити казалъ, за такоу кождій бой и зелживость маеть быти навезкы плачно сорокъ копъ грошей; оный Наврошкій шитається за шляхтича, потому, что син козачій¹⁹.

Інколи поспішні рішення академічного начальства викликали в студентів спротив і змушували їх об'єднуватися для захисту своєї честі. Показова під цим кутом зору, зокрема, справа студентів класу філософії, які поскаржилися митрополитові Арсенію Могилянському на префекта Мелхіседека Орловського, що той наказав побити різками двох студентів, Якова Костенського і Романа Кривецького, а інших двох, Семена Гамалію та Олексія Білецького, позбавити «кондиціальних» місць за звинуваченням у крадіжці дров у мешканки Подолу. Цей випадок образно описав відомий дослідник історії Київської академії Дмитро Вишневський. Студенти в ніч з 17 на 18 лютого 1763 р. весело проводили час, збираючись на квартирі то в одного, то в іншого, грали на скрипці, а при тому, як потім свідчили, вели філософські розмови «о разностях вещей»²⁰. Вони запевняли префекта, що не мали потреби красти дрова, оскільки живуть по квартирах й усім забезпечені, проте все ж були покарані. Студенти ставили в провину префектові, що той не відстоював «честь нашу, яко своихъ учеников, ни въ чемъ прежде неподозрительныхъ», і вимагали «за таковое наше невинное безчестіе и побой учинить съ его, отца префекта, нам удоволство и по указамъ и Духовному Регламенту, да и впредь ему такоу несправедливыхъ дерзостей чинить запрѣтитъ»²¹. Несправедливе покарання викликало осуд 22 із 55 студентів класу філософії, які згадані в цій справі: вони розглядали її як «общее безчестіе», котре, за їх визначенням, суперечить принципам «школи філософії», тобто філософів, очевидно, вже не можна було карати різками та батогами. На знак протесту митрополита попереджали, що в разі відмови від розгляду цієї справи скаргники подякують Академії і, не закінчивши навчання, розійдуться в інші навчальні заклади. Висловлювалася недовіра й префекту, а той, назвавши студентів «бунтовщиками», відмовився читати лекції. Митрополит наказав префектові продовжувати читання лекцій і не приймати в «школу» тих, кого він підозрює у поганих вчинках. Коли ж префект прийшов на лекцію — «философическое ученіе толкованіемъ исправлять», то покараний ним Роман Кривецький вискочив на середину класу й сказав: «Господа философи! Свидѣтельствуюсь вами, что мене и всѣхъ насъ учитель нашъ неправедно обесчестилъ». Студенти його підтримали, називали префекта «неправосудцем» і так «спужали», що в нього «одна думка была

¹⁹ АДКА. — Отд. II, т. 2. — С. 15

²⁰ Вишневський Д. Из быта студентов Киевской академии // Киевская старина. — 1896, № 3. — С. 315.

²¹ АДКА. — Отд. II, т. 3. — С. 26.

въ катедрѣ школьной, а другая на порогѣ смертномъ»²². Обороняючись, Орловський нагадував студентам то про свої заслуги:

...около бурсацкихъ и школьныхъ строеній ради собственной ихъ ползи, то труды свои школьніе, имъ, префектомъ, въ ихъ ползу приложенніи, то мѣста и кондиціи ихъ на память имъ приводил, однакъ де и сіи представленія и заслуги его, префекта, отъ нихъ никакого успѣха не имѣли»²³.

Роман Кривецький тимчасом ходив по аудиторії і, підморгуючи товаришам, питав: «Ну жь, что будемъ делать, господа философи», а «господа філософи» були налаштовані рішуче. Префект злякався, чи не хочуть його побити камінням, висікти посеред школи або скинути з гори вниз, «а помочи никакой ниоткуда получить при такихъ мятежахъ».

Для розгляду цієї справи ректор академії Самуїл Миславський подав Київській духовній консисторії виписки з царських указів і Духовного регламенту, а також статутів Віттенберзької та Галльської академій про обов'язки студентів та викладачів. До справи була залучена й інструкція Рафаїла Заборовського, укладена після подібного інциденту, що трапився в Академії 1733 року. Тоді за «нанесення безчестя» префектові Стефану Калиновському та за «збурення» філософського класу було покарано студента Пантелеймона Чарнецького, інспектора студента Афендика: «в брамѣ вьнутрѣ цвинтара зазвонивши въ звонокъ школьный, плетьюми выбить при собраніи протчихъ студентовъ, дать йому шесъдесятъ плягъ и изъ школьъ виесклюдовать»²⁴. Не відомо, що саме стало причиною покарання Чарнецького, згадано лише, що «за противность префекту трыкратно учиненную, какъ непотребного философа, противника и продерзателя, не умѣющаго наставляти дисцыпула своего Афендика»²⁵. Вісім студентів з-поміж тих, хто підтримали Чарнецького й відмовилися слухати лекції префекта, а дехто, зокрема Іван Яворський, який закликав до себе чолобитника для написання скарги на префекта, були биті привселюдно батою, серед них — Симон Тодорський, Яків Маркович, Варлаам Лашевський, Федір Янович. Інших же двадцятьох за «презрѣніе лекціи префектовской» покарали батою у келії архімандрита. Врешті ті, хто жив у бурсі, мусили в Цвітну неділю, тримаючи в руках свічі перед іконою Богоматері, відстояти на колінах літургію.

Цей інцидент засвідчує, що професори розцінювали ігнорування своїх лекцій як «нанесення їм безчестя». Невідомо, як писав Вишневський, чим закінчилася згадана вище справа студентів-філософів у 1763 р., та академічне начальство уклало нову інструкцію, яка вимагала від студентів абсолютного послуху волі ректора, префекта й учителів, забороняла без відома ректора писати скарги митрополитові, а тих, хто насмілився б порушити цю заборону, належало

²² АДКА. — Отд. II, т. 3. — С. 35

²³ Там само. — С. 36.

²⁴ Там само. — С. 33.

²⁵ Там само. — С. 32.

привселюдно карати; у 1764 р. ректор одержав право без відома митрополита виключати студентів «за противности начальству»²⁶. Що ж до учасників інциденту, то Семен Гамалія і Григорій Брайко, згадані серед 22 студентів, покинули Академію й у 1764 р. стали студентами Санкт-Петербурзького університету. Очевидно, Київська духовна консисторія прийняла рішення й щодо префекта Орловського, якого перевели на посаду ігумена Києво-Кирилівського монастиря²⁷.

Інструкція Рафаїла Заборовського (1734 р.), якою керувалося академічне начальство, регулювала відносини між викладачами й студентами. Більша частина цих правил, як зазначав Микола Петров²⁸, була взята з єзуїтських та піарських статутів, деякі ґрунтувалися також на правилах Духовного регламенту. Так, студентам заборонялося «учиняти бунти» проти будь-кого, а особливо вчителів. Вчителі мали поводитися зі студентами не занадто поблажливо, але й не занадто суворо, дотримуючись золоті середини у навчанні та вихованні. Інструкція забороняла ганьбити учнів лайливими словами як на людях, так і наодинці, проте фізичне покарання залишалося в силі. Найтяжчим вважалося привселюдне покарання в присутності всієї Академії, що відбувалося, як видно з інструкції, після загального академічного дзвінка на території монастиря. За менші провини карали в келії префекта чи архімандрита, езекуторами іноді виступали самі студенти з нижчих класів, іноді, і то досить часто, карав сам префект.

На інструкцію Рафаїла Заборовського та на інцидент, який став поштовхом для її написання, академічне начальство покликалося і під час покарання студента богослов'я Петра Яновського (1764 р.) за те, що той побив у бурсі учня класу поетики Андрія Пушкаревича та за інші його «непорядочные поступки». Студента викликали на раду професорів, де він «с крайнимъ непочтеніємъ, презрѣніємъ и другими непристойними поступками ругателнія, язвительнія и единственно къ уничтоженію власти префектовской и всѣхъ обще учителей касающіяся произносилъ рѣчи»²⁹. Рада, посилаючись на імператорський указ, згідно з яким «ректоръ в Академіи верховная власть, всѣхъ всякимъ по разсужденію наказаніємъ наказивать можетъ», вимагала від студентів виконувати всі розпорядження префекта, не чинити йому «ослушания» і «никакихъ ему противнихъ, укорительнихъ и предерзостныхъ рѣчей какъ въ его келіи, так и нигдѣ отнюдь подъ жестокимъ на тѣлѣ наказаніємъ не произносилъ, но во всемъ должное почтеніе отдавать»³⁰. Для студента Яновського, відповідно до інструкції Рафаїла Заборовського, передбачалося таке покарання: задзвонивши в шкільний дзвоник, публічно вибити батоґом і виключити з Академії. Проте

²⁶ Вишневский Д. Из быта студентов старой Киевской академии. — С. 333.

²⁷ АДКА. — Отд. II, т. 3. — С. 36.

²⁸ Там само. — Отд. II, т. 1, ч. 1. — С. 220.

²⁹ Там само. — Отд. II, т. 3. — С. 191.

³⁰ Там само. — С. 192.

рада професорів, сподіваючись, що Яновський усвідомив свою провину та, ймовірно, враховуючи вік і репутацію богословського класу, ухвалила звільнити його від публічного покарання, замінивши його 60-ма ударами батога в келії ректора у присутності префекта та професорів, перед якими студент мав вибачитися, а також постановила відібрати в нього учнів, яких він приватно навчав, і публічно оголосити про покарання, а коли він не розкається – виключити з Академії. Далі застерігалася, що коли «таковія противности и продерзости от кого-либо каковой-либо школы изъ студентовъ произойдутъ», то, не звертаючись до митрополита, «по сему мнѣнію безъ всякаго отлагательства поступать». Яновському було нанесено 41 удар батогом, а «прочіе удари прощени». Отже, судячи зі сказаного, студенти-богослови, як і філософи, очевидно, не підлягали публічному покаранню, оскільки це сприймалося як найвища образа гідності.

Сприйняття студентської честі як певної корпоративної цінності було притаманне не тільки студентам, а й професорам Академії. Щоправда, як уже згадувалося, її складовими елементами академічне начальство вважало не стільки персональну гідність студента, скільки дотримання ним моральних норм, доброї поведінки, а порушення норм і правил тлумачилося як «нанесення безчестя» всьому студентству. Характерною саме під цим кутом зору є справа учня Чернігівського колегіуму Петра Минца, який у вересні 1749 р. прибув до Києва з наміром продовжити навчання в Академії, але обернулося це затяжним конфліктом, що дійшов аж до гетьмана Кирила Розумовського. Як скаржився митрополитові у грудні цього ж року учитель Минца, професор класу риторики Чернігівського колегіуму Гавриїл Іскра, він послав хлопця («клѣнта моего») до Академії «ради обучения языковъ да при оныхъ філософіи»³¹; повідомлялося, що учень, родом із містечка Мени, пройшов навчання в ординарних школах і проявив достатні здібності, а також отримав рекомендаційний лист від самого Іскри та паспорт. Як пише далі Іскра, префект Академії Георгій Кониський прийняв хлопця до класу філософії, але пізніше, буцімто безпідставно:

...оного Петра Минца не токмо от Академіи публѣчне отришивъ и обезславилъ безсовѣстно, но и безбожно, тиранско, ни Бога ни людей не бояся прошедшаго октября 25 д[ня] младолѣтнаго нещадно мучилъ и тиранско всего здоровья лишилъ, которой толко что живъ привезень обратно и при самоомъ здравия лишенія в болѣзни находится³².

Насправді ж причиною покарання став лист до Кониського від префекта Чернігівського колегіуму Сильвестра Новопольського, де повідомлялося, що Петро Минц навчався лише два роки в граматичних класах, не слухав курсів поетики й риторики і, не заплативши за навчання, обманним шляхом роздобув паспорт для поїздки до Києва. Отримавши цей лист, Кониський, як він сам пояснював у відповіді

³¹ АДКА. – Отд. II, т. I, ч. I. – С. 400.

³² Там само.

на скаргу Георгія Їскри, влаштував хлопцю іспит: дав йому «дві маленькі епістолами», з яких одну звелів перекласти латинською мовою, а іншу — з латинської на «руську»³³, і дійшов висновку, що обидва переклади «не точію в риторике, но и въ синтаксимѣ годитись не могутъ»³⁴. На думку розгніваного префекта, такий рівень підготовки свідчить і про можливість вчителя: якщо учень такий «невсжа и несмисл», то відповідальність за це в першу чергу несе вчитель, Георгій Їскра. Далі Кониський писав, що чернігівський префект вважає небаченим проступок Петра Минця, який обманом, минувши нижчі класи, хотів навчатися філософії, і просить його, Кониського, оголосити про це перед шкільним дзвоником (очевидно, провини студентів оголошувалися в такий спосіб у всіх навчальних закладах). У листі Новопольського, схоже, не йшлося про фізичне покарання, але могилянський префект наказав вибити різками Петра Минця (50 чи 60 ударів, але не більше, що й було зроблено в його келії).

Згадане роз'яснення-відповідь Георгія Кониського містить також низку ущипливих закидів на адресу Георгія Їскри, чернігівського вчителя Минця, який не тільки не підготував належно свого «клієнта», а й обманом хотів його прилаштувати в клас філософії. Обурив Кониського й тон листа, а особливо фраза «соизволилось ему послать клѣнта свого», яку могилянський професор іронічно кваліфікує — «будто високой какой персоне». Тож Кониський просив митрополита покарати й самого Їскру за те, що той його образив, називаючи «безбожником, тираном и мучителем», а також за «общій обществу студентскому вред», бо коли вже вчителі будуть видавати фальшиві паспорти, то як не будуть учні «обманними листами своє злодійство прикривати». Митрополит дослухався прохання Кониського і направив чернігівському та новгородсіверському єпископові листа, звелівши покарати Гавриїла Їскру за «нанесення безчестя» префекту та Академії. Покарання було досить тяжким: Їскру позбавили чернечого клобука, вигнали з колегіуму й заточили на місяць у монастир. Своєю чергою, він розпочав тривалу тяжбу, прохаючи видати йому паспорт для поїздки в Глухів на лікування та перевести його до іншої єпархії, а не одержавши дозволу, самовільно поїхав до Глухова шукати захисту в гетьмана Кирила Розумовського. Той звернувся до митрополита Тимофія Щербацького з проханням взяти Гавриїла Їскру «под свою защиту и охранение и получение надлежащего питания». Очевидно, завдяки заступництву гетьмана Їскрі було повернено клобук, взято до кафедрального Софійського монастиря і навіть запропоновано повернутися до вчительства, але він відмовився.

На цьому пригоди Гавриїла Їскри не закінчилися. Він не бажав повертатися до Чернігова, натомість клопотався перед гетьманом,

³³ «Епістолами» зберігаються в НБУ ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. — Ф. 301, спр. 749 л.

³⁴ Там само. — С. 403.

гетьманським радником Тепловим та митрополитом, аби його перевели в іншу єпархію, поселили в Межигірському монастирі або дозволили виїхати до Москви. У 1752 р. духовна консисторія заборонила Їскрі тримати в келії перо та чорнило й писати під страхом штрафу будь-які листи, а в серпні цього ж року амбітний чернець зчинив бійку з послушником Прокопом Вовчанським. Цей ексцес поклав край його перебуванню в Софійському монастирі: у вересні він утік з Києва, його подальша доля невідома³⁵. Такі митарства випали на долю вчителя поезики Чернігівського колегіуму, ченця Гавриїла Їскри, за завдання «шкоди всьому студентству» та за «безчестя» префекта Академії Георгія Кониського.

Підсумовуючи можна констатувати, що поняття «честь/безчестя» сприймалося студентами Києво-Могилянської академії як категорія подвійна – персональна та корпоративна. Коли мова йшла про покарання чи переслідування з боку магістрату або російської влади, вони розглядали це не тільки як образу гідності, а й як замах на репутацію та престиж студентства в цілому, оскільки судити їх за провини мала право лише Академія в особі префекта, ректора чи професорської ради, або ж митрополит. Аналогічне почуття корпоративної солідарності фіксується і в реакціях на публічні покарання, що їх накладало академічне начальство: студенти розцінювали це не лише як особисте безчестя, іноді екстрапольоване на честь роду, а й як образу всього студентства. До певної міри це розуміли й самі професори Академії, проте вони в поняття «студентської честі» вкладали дещо інший, переважно морально-етичний зміст – утім, теж асоційований з корпоративними цінностями.

Olena Dziuba

**“STUDENTS’ HONOUR AND DISHONOUR”
IN APPERCEPTION OF STUDENTS
AND PROFESSORS OF KYIV-MOHYLA ACADEMY
(ON MATERIALS OF THE CONFLICTS OF 1730–1760-s)**

In the article the documents on history of Kyiv-Mohyla Academy of the middle of the 18th century are analysed. They show the constructing and sense of the idea “honour and dishonour”, its interpretation by students and professors.

³⁵ Вишнеvский Д. Риторический учитель Черниговского коллегиума монах Гавриил Искра и его столкновение с префектом Киевской академии Георгием Конисским // Киевская старина.— 1897, № 9. — С. 67.